

егемен

Азатстан

Алтын жұмыртқа

Қылыш шағында-ақ әдебиет көгінен жарқырап шалынған Мұхтар Мағауиннің жұлдызы бүгін де тым биіктен, тым дара көрінеді. Қырық жылдан кейін баспасөз бетін көрген бозым қаламнан туған “Бір уыс бидай” аталатын алақандай әңгімеден бастап, байсал тұста жазылған “Қыпшақ аруы” психологиялық әңгіме хикаятына дейінгі аралықта қалың оқырманның рухани жауһарына айналған талай тамаша туындылар жазушының аты-жөнін Темірқазықтай әйгілегені күмәнсіз ақиқат. Еш күлбітелемей, мінгірлемей мойындаған жөн. Ал қаламгердің кілен кереметтерінің ішінен сүзіп алар інжу-маржандардың көшбастаушысы ретінде ұдайы “Қобыз сарының” ойланбастан ауызға алатыны бекер емес-ау. Оны жіті байыздап, тап басу үшін жанкешті жазушының жан-дүниесіне тереңірек бойлап, сыры сан қатпарлы, сан қабатты шығармашылық қазынасына қырағы жанармен үңілуін керек...

Кез келген әңгіме-дүкенінде, сұхбат сөзінде, алқалы басқосуларда үкілеп, шоқтықтап, ардақтап айтатыны — “Қобыз сарының” мен “Алдаспан”. Мұхтардың аузынан талай мәрте естілді. Өзі де сан дүркін жазды. Ішіне ие айналмайтын ішмерездердің көңілін алдатып, ұйқысын қашырған ғажайып еңбектер — Мағауин үшін, бейнелеп айтсақ, алтын жұмыртқа еді. “Іштен шыққан шұбар жылан” дейтін баршаға ортақ қағида бұл жерге жүрмейді. Сондықтан да сұңғыла суреткер ғасырлар қойнауынан аршып алған әр сөзін, әр жолын, әр ойын қызғыштай қорғайды.

— Жас кезінде жалғыз алтын жұмыртқа тапсаң, қалған ғұмырын соны қорумен өтеді екен, бауырым, — деген еді Мұхтар аға бір кездескенімде.

Тосын түйін.
Пайымды пікір.
Ордалы ой орамы.
Бір қуанарлығы, қаламгердің шаршаңқы жүзінен гөрі, келешекті барлаған өткір жанары мен жігерлі үні айрықша назар аудартаңдай.

ның ежелден сорап тартатынын, өзіндік сипаты мен өзіндік заңы бар екенін аңғарасыз. Осы орайдан зерделесек ол мадақ өлеңінің шоқтығы биік, асқан үздік үлгісін дүниеге әкелді. Естерінде болар, Лениннің 100 жылдығына арнап әлемнің өңкей аузымен күс тістеген дүлдүлдерінің өлеңдерінен құрастырылған жинақ жарық көрген. Менің байқауымша, соның ішіндегі ең дарасы да, ең данасы да Жамбыл жыры. Сонда деймін-ау. Жәкемнің кінәсі не? Жазығы жақсы жыр жазғаны ма?! Мінеки, өздерін құлақ түріндерші: Күңсіздерге күн болған, Жер жүзіне нұр болған. Ақылдың кені данышпан.

Жер жүзінің кіндігі — Мавзолейдің тасында.
Жер жүзінің шырағы — Кремльде — қасында.

Езілгенді теңедін, Зарыққанды жебелін, “Жер жүзіне шам-шырақ Орнатамын!” — деп едің. Құлаң қулаған тас бұлақтай тегеурінді толғауды төгілте жөнелген Мұхтармен жарыса күбірлегенімізді біз де сезбей қалғанбыз. Бұл — санамызда өшпестей қашалып, жалымызда жатталған мәңгі өлмес өлеңнің күдіреті.

Ақиқатын айтқан жөн. Жалпақ жұрттың жүрегінде күндалаған мұндай жауһар жырлар некен-саяқ. Жоғарыдағы ой ұшқындарын

жазушылар мен ғалымдар? Шынымен-ақ, бәрі де біздің қазақтан шыққан ба, осы?!” деп ескіуді күй кешкен. Есімдерін еміс-еміс білетін, күні кеше ғана өмір сүрген қазақ зиялыларының мерейтойларын бірінен соң бірі салтанатпен, дүрілдетіп өткізе бастағаны бар.

Қазекемнің ежелден қанына сіңген қасиеті емес пе. Үлкенді-кішілі, әртүрлі деңгейдегі той-томалақ ұлан-байтақ еліміздің түкпір-түкпірінде жарыса өткізілді. Жай ретімен, өлшеммен өткізілсе бір сәрі. Баяғы бәсеке, баяғы тыраш, баяғы даңғаз. Шеттен шыққан астамшылықтың, дарақылықтың соңы ұлыларды ұлықтау емес, әркім жарыса өз ата-бабасын, өз руын дәріптеуге ұласқан. Мұндай аста-төкте көзге бірден оғаш көрінгені — оңды-солды шапан жауып, шапан үлестіру. Алғашында жоғалып кеткен салт-дәстүріміздің, өлет-ғұрпымыздың үзіндігі жылыушырайт-тын жоралғылар тым аз уақыттың ішінде жиі-көптің жібергендей еді. Осыны жан дүниесімен байқаған аса сезімтал ақынның, халқымыздың тамаша ілтипағымыз бен құрметімізді көрсетейік. Өзімізді танытайық.

Бұл ойды заматында қауазы түскен тұла бойы тұнған қазақ, әйгілі қаламгер Мұхтар Мағауин: — Олжекендік өте дұрыс. “Шапанизация” сөзінің астарына тереңірек үңілейік. Ол мына жалпақ жұртқа қазағымның ең қастерлі киімі — шапан мен қалпақты аяқасты етпейік, өзіміздің ұлттық дәстүрімізді қасиеттей білейік дегенді мезгіл тұр. Әсіресе қызыл әрекеттің несі жақсы дегені.

Иә, ойшылдардың ордалы ойы әрдайым қарапайым сөздермен өрлесіп кетеді. Олжастың аузынан шыққан сұңғыла сөз іле-ғибратты тәмсілге айналып кеткені де баршаға аян.

шет елде шыққан кітабының санымен өлшенбеуі керек. Әсіресе, ұлттық әдебиетіміз бен өнердегі үрдістерді бағалаудың жөн-жосығы бөлекше. Ең бастысы — өз жұртымыздың кәжетіне жарау. Осы орайда өз басым пәленбай деген халықтың өлем таныған кереметін Абай мен Мұхтар тұрғыты, Шортанбай мен Мұратқа айырбастамаймын. Басқалардың класисті кім болса да, маған Нүрпейісов қымбат. Еңбегі танымал алдыңғы легіңіз тұрғыты, кейінгі жасы да, атак-дәрежесі де ортаңғы топ санатындағы марқұм Марат Қабанбаев пен көп жасағыр Сұлтанәлі Балғабаевтардың деңгейлері өзгерлерден көп биік. Сондықтан да маған, менің жүрегіме өлгінде айтқанымдай өз қаламдас тарым әрдайым қымбат, әрдайым жақын.

— Қазақ әдебиетінің казиргі күйін қалай бағалайсыз?
— Ұдайы алдымын шығар бұл сұраққа мен бейнелі түрде жауап бергім келеді, — деді Мұхтар сөз ойлапты тұрып. — Алатаудың үлкенді-кішілі көк тіреген шоқыларын көз алдарыңызға елестетіп көріңіздерші. Бірін бірі көтеріп тұр. Қазақ әдебиеті де жазандағы жалғыз шоқы емес, сол Алатау сияқты, іркестіркес, жүлгелі аумақ, айдынды, басы бұлтқа жеткен заңғар, ұлы тіл, ұлы рух, үш мың жылдық үздік дәстүр туғызған өзгеше құбылыс. Анық ақиқаты осы.

Жазушының ерлігі

Қаламгерлердің шығармашылық ұстаханасына тереңірек үңілген сайын көптеп бері жоғалтқан өлдендей тапқандай жан сарайын байып, көңілің марқайып, ойың қанаттанып рахат күйі кешесің-ау. Түс қашып, түн қатып жүрген газетшілердің мұндай мезетті өмсе бастарынан өткізе бермейтінін жасыру мүмкін емес. Өйткені, кітап оқымайтын журналистер көп. Баяғы-ы “қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған” республикамыздағы әр баспадан тәулігіне бір кітаптан шығып жататын дәуірдің көзден бұлбұл ұшқаны қаша-а-н. Сөйтсе де аузымызды күшпен сүрту асылық болар. Еңсе көтерген ежелгі баспаларымыздан, іскер кәсіпкерлердің жекеменшік баспаханаларынан атқопір болмаса да, тұшымды тәуір дүниелер жарық көруде. Солардың өзін іздеп жүріп, бас көтермей оқитын журналистердің уақыты жоқ.

Күнделікті газеттің бес-он жол хабары үшін ертеден қара кешке шейін салбөксе желіске түсіп, бүкіл бір күннің оқиғасын қас-қағым мезгілде жылт еткізіп жүгіртіп шығатын электронды “басылымдардан” қалып қоймай, жандары танауларының ұшына келген журналист ағайын қайдан кітап оқысын. Тіпті, дені өз әріптестерінің жазған мақалаларын оқымайды, газетінде не жарияланып жатқанынан бейхабар. Ашы шындық! Бас қатырмай-ақ қойыңыз. Қасыңыздағы қаламдастарыңыздан сыр суыртпақтап, пікірлесіңізші. Бәрін жайып салады. Еріксіз бас ізсейсіз.

Ешкімді кінәлай да алмайсыз. Заман, уақыт ағысы осылай.

Бұл жәйт ұзын санынан жаңылар үлкенді-кішілі газеттердің біразына тән. Себебі, күн сайын сенсация, жағанды ұстатар оқыс оқиға жолықпасаң айдай анық нәрсес. Ал ойландыратын, толғандыратын, келесек көкжиегіне жанар салғызар дүниелерді саралап оқитын оқырмандар-қатары селдір-селкем. Даңғаз байбаламға ұрынған ұрпақтың бойынан ұшырасар қасиетті “қасиеттің” ең сорақысы да, ең қауіптісі де осы бейқамдық, айнала-төңірегіне жүрдім-бардым селқос көз тастауы...

Арапалық әріптестер ішке сыймаған осындай келенсіздіктерді тілге тиек етіп, жазушының жанкештілігі жайында біраз ойлар ортақ арнаға ойысқанда өзара тоғысып жатқан-ды.

— Мұхтар Мағауин кесек тұрпаттағы жазушы. Бір ғажыбы, өз позициясынан бір елі айнамаған. Кеше де, бүгін де. Еменнің қарсы біткен бұтағындай мінезін әркім әркіл сүйенді. Сосын... анау сүйтіпті, мынау сүйтіпті деп жатамыз. Бәрі — бос сөз. Мағауиннің ерлігі — “Қобыз сарының”, “Бір уыс бидай”, “Тіленші” тәрізді туындылары. Күні кеше ғана Солженицынның сандырағына, орыс тілді басылымдардың байбаламына алдаспан-қаламымен жауап берді емес пе, — деді журналист-жазушы Сүлеймен Мәмет пікірін түйіндеп.

— Дұрыс айтасыз, Сүлейке. Жазушы да ерлік жасайды екен. Көзі жұмылғанша қолынан қаламды түсірмей көкейіндегісін ала қағазға түсірген Рамазан Токтаровтың “Бітеу жара” романы нағыз жанкештіліктен туған. Опысыз жалған дүниенің бітеу жарысына айналған озбырлықтың, сатқындықтың, алаяқтықтың, аярлықтың, қатыгездік пен жағымпаздықтың қанын сорғалатқан дүние, — деген Нұрторын Жүсіп өз пайымын шегелеп.

Осы орайдағы әңгіме желісін басқаша тараптан жұлғелеген әріптес қаламдасымыз Қайсар Әлім шығармашылық тұрақты байланысы бар, бірнеше жылдан бері хат-хабар жазысып тұратын сүйікті жазушысы Әзілхан Нұршайымыстың өзін тәнті еткен ғажайып қасиеті, мойнымыз мінезі жөнінде ақтарыла айтқан:

— Қараңдаршы, жігіттер. Таяуда Әз-ағаннан хат алдым. “Үш кітаптан тұратын “Менің замандастарым” атты ғұмырбаяндық роман жазып жатқандымыз жазған елім ғой. Оның екінші кітабын ауруханада бітірдім. Соңғы парақтарын қасымда палатада жатқан Халима апана ауызша диктовать еттім. Он бес күннің ішінде он рет өліп, тірілгендей болдым. Әйтеуір, дәрігерлер аман-есен алып қалды. Ар жағын бір тағдырдың өз біледі...” Қандай жанкештілік десеңізші. Өлең мәрте инфаркт. Сал тыныс алса қаламына жүгінеді, ойы мен қиялына сүйенеді. Жазушының ерлігі емес пе бұл! Расында, ерлік демеі көріңіз.

АЛДАСПАН

қашаған кесек те, шоқтықты шығармалар шоғыры талайлардың назарын әлі де өзіне аудара берері бек мүмкін.

Жанат ЕЛШІБЕК, “Егемен Қазақстан”.

“Маған өз қаламдасарым қымбат”

...Бүкіл шығармашылық ғұмырыңыз нобай-сұлбасын “Алтын дөңгелек” студенттік жылдарың өзінде-ақ шегелеп тузіп қойған Мұхтар Мағауин әр күнін емес-ау, әр сағатын текке жібермеген. Бойге сөйгуліңді жараған қуатты қаламы өмсе керме көгіңде. Бабы келісті де, керім. Сергек, серпінді, сенімді

қаламы ұшынан ұшқан қанатты ойлар ешкімді де бейжай қалдырмасы және анық. Үлкен өмірдің тіршілік-тынғысын қалт жібермей қадағалап отырар бейне барометрдей. Бәрі-бәрін мұлткісіз сезеді-ай!

Қиял ұшқындары роман, хикаят, әңгімелер желісіне ұласып, ақ парақ бетіне төгіліп жатады мөлгілдеп. Ілкі сөт сол арғында ағыстарын ірке тұрып айнала-төңірегіндегі қым-қуып құбылыстарға үн қосады. Дер кезінде қалам сілтесе, көмейіне кептеліп, тіл ұшына жетіп келген кесекті пікірлерін шідерлемей оқырманмен бөлісу Мұхтардың ежелден қанға сіңген қасиеті. Өзгелерден өмөнда оқшаулап тұратын да өзіне ғана тән осынау серек мінез.

Сондықтан да былғары қолғаптың баһадүрі Бақтияр Артаевтың айдарлы жеңісіне ұлының жемісіндей, қазағымның қуанышындай айғайлап жар салады. Ағынан ақтарыла, төгіле сыр шертеді. Тебірене, толғана қалам тербейді. Мұны “Егеменнің” төл оқырмандары ұмытпаса керек... Өнербақан өкімдер мен топас тоғышарлардың жазықсыз сілтеген балта жүзінде оталған орман-тоғайдың мүшкіл де, мүскін халіне күйнеді. Не істемек?! Амалсыз керулі кермедегі зұлыпқардай қылпылдаған қаламына жүгінеді. Аң ұрып, қара жерге сұлаған қарағайлардың сынсуын естіріп құлаққа жеткізуге асығады. Табиғатқа араша дабыл-ын қаламмен қағады. “Жанайқай” айдарымен газетіміздің бірінші бетінде жарияланған бұл өткір сын мақаланың да үлкен жаңғырық туғызғаны мәлім.

көрнекті қаламгеріміз Олақта өткен Жамбылға байланысты алқалы жиында тереңдетіп шегелі түскені де әлі есте.

— Осындайда ойға оралады. Бірде Мәскеуде әріптестермен бас қосқан өлепкі отырыста бір үлкен орыс жазушысы маған “Қобыз сары” сұрақ қойғаны бар. “Сіздер Жамбыл Жабаевты әлі де құрметтейсіздер ме? Ол Сталинді мақтаған ғой!” дейді. — Мысықдай күлген Мұхтар аға сөзін жалғаған. — Сонда мен бұйдедім: Сталинді XX ғасырдың ұлы ақыны Анна Ахматова мақтаған. XX ғасырдың ұлы жазушысы Пастернак мақтаған. Бүкіл дүние таныған Мандельштам мақтаған. Басқаларды тізбелемей-ақ қояйын. Бірақ солардың бәрі де Жамбылдан артық келістіріп жырлай алмаған. Өйткені, олардан Жамбылдың ақындық таланты артық еді. Міне, осы іспетті ілгішекті, біздің Жөкеңе тиісе сөйлеу, кекету қазіргі орыс басылымдарының сарынына да айналғанды. Бұл — империялық астамшылық пікір, қазақты мұқадұтқан бір түрі.

Шыңтауытына келгенде ақын қиялынан туған асыл сөз тобайды, уақыт озған сайын түрленіп, жанара береді. Біз Жамбыл толғаған мадақ, марапат жырларының бәрін қазақ әдебиетінің, қазақ поэзиясының ескіресіміз озық үлгісі деп қарауымыз керек, қазақ сөз өнерінің мәңгілік ескерткіші деп қарауымыз керек. Сондықтан да жарқыраған жаңуы жырларымызды келер ұрпаққа сол саф күйінде жеткізуіміз керек.

Пенделілікті қойсайшы. Әйтпесе, жақсы жырлардың деп жыр-жүректі жосықсыз жазғырмас едік-ау...

Қастеріміз де, қасиетіміз де

Тәуелсіздік! Ақ түйені қарыны жарылғандай ажарылқап заман талай туманын бітелген көзін ашқан. Бұрын-соңды естімеген батыр бабаларымыздың, әулие аталарымыздың, орақ ауызды, қырғи тілді шешендеріміздің, тарих шежіресінен сызып тастап, жалымыздан мүлдем өшіре жаздаған небір бағдүрлеріміз бен бөйтеректерімізді есімдерін түйдек-түйдегімен жалғанның жарығына шығарып әйгілей бастаған.

Қазақтың ұзақ сағына күткен қуанышы жылдарға ұласқан еді. Орыс патшалары мен батырларының, АҚШ президенттері мен астронавтарының аты-жөндерін жөргенімен шықпай жатып жатпа оскен өзіміздің мөңгірттер мен шүршіттер қалың ұйқыдан ояңғандай. Тіпті, қайсыбірлері: “Бү неғұлған толып кеткен батырлар мен билер, әулиелер мен әмбиелер,